

PODREČIANSKE FAJKY – NÁLEZY, FAKTY A OTÁZKY¹

Vladimír Mitáš

DOI: <https://doi.org/10.31577/szausav.2025.72.16>

Keywords: Central and Southeastern Europe, Late Modern Period, Podrečany-type pipes, Archaeological perspective

Pipes of Podrečany – Finds, Facts and Questions

The article deals with pipes of Podrečany. Clay pipes of this type have been archaeologically documented not only from Slovakia, but also from the surrounding countries of Central Europe, the Balkans and the Apennine Peninsula. The article points to their distribution and find contexts as well as facts on this generally heterogeneous group of archaeological finds and stops at some questions related to the investigation of this type of pipes. It discusses the question of identification of original products and their imitations. Attention is also focused on comparison of archaeological finds with written sources referring to pipes of Podrečany, or pipes of this brand. Archaeological aspect is applied.

ÚVOD

Podrečianske fajky predstavujú špecifickú skupinu keramických artefaktov z mladšieho novoveku. Fajky tohto typu sú v súčasnosti archeologicky doložené nielen zo Slovenska, ale aj z okolitých krajín strednej Európy, z Balkánu a z Apeninského polostrova. Najviac ich však evidujeme zo Slovenska a z Maďarska. Zdôrazňujeme, že v tomto príspevku sa znovu venujeme výhradne fajkám typu Podrečany (Mitáš 2021). Jeho cieľom je poukázať na ich rozšírenie a nálezové súvislosti, zhrnúť fakty o archeologických nálezoč, ktoré sa spájajú s týmto typom fajok, prípadne sa zastaviť pri aktuálnych otázkach ich výskumu. Je to archeologický pohľad na problematiku.

NÁLEZY

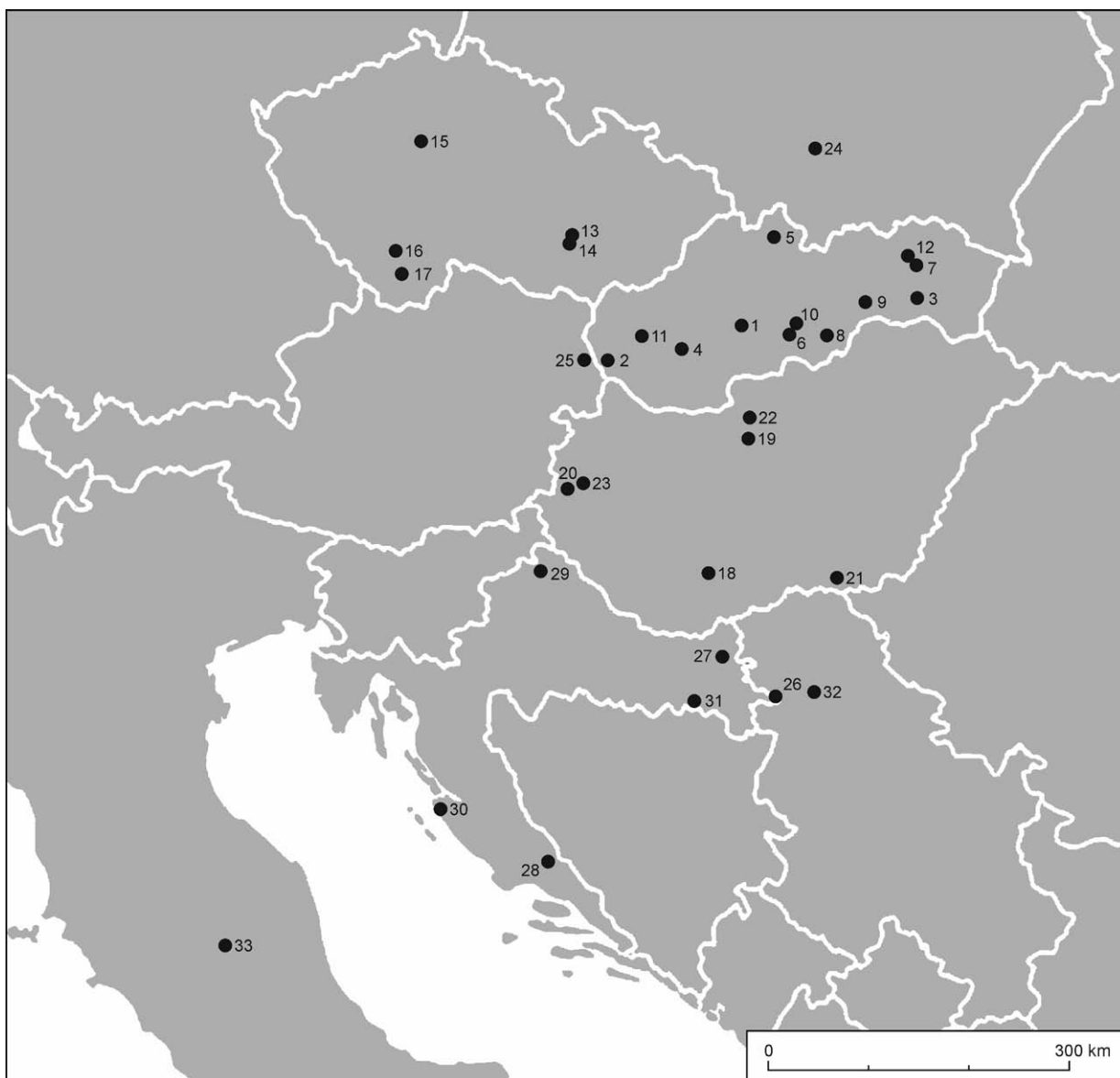
Archeologické nálezy podrečianskych fajok v súčasnosti poznáme z 33 lokalít a z ôsmich európskych štátov (obr. 1). Predkladáme ich v súpise archeologických nálezísk aj so všeobecnou charakteristikou nálezov a s odkazmi na zdroje (literatúru). Ide o rozšírený súpis usporiadaný podľa teritórií/štátov (Mitáš 2021, 47–50), doplnený o nové lokality a informácie o signatúrach na fajkách. Podrečianske fajky z múzejných zbierok, pri ktorých nie je istota ich nadobudnutia archeologickými výskumami (napr. Olbromska 2000, 25, 26), v súpise neuvádzame.

Súpis nálezov

Slovensko

1. Banská Štiavnica-Námestie Svätej Trojice (okr. Banská Štiavnica) – torzo fajky s kolkom Podrits na jednej strane krčku a s kolkom Florian na druhej strane krčku (ďalej už bez slova krčok; Lovásová 2014, 25, 27).
2. Bratislava-Bratislavský hrad, poloha Pod gaštanmi (okr. Bratislava) – torzo fajky s kolkom PODRECS (Mitáš 2021, 47).

¹ Príspevok vznikol s podporou grantového projektu agentúry VEGA 2/0017/24. Odznel na medzinárodnej konferencii Pipe Lost, Pipe Found 3. 12. 2024 v Leviciach.

Obr. 1. Distribúcia podrečianskych fajok (vrátane imitácií) v rámci Európy. Číslo v mape sú zhodné s číslami v Súpise lokalít. Mapa V. Mitáš a redakcia.

3. Košice-ulica Kováčska 37 (okr. Košice) – torzo fajky s kolkom Podret na jednej strane a s kolkom KJ na druhej strane (Čurný/Šimčík/Bielich 2013, 91, 96, obr. 1: 3; tabeľa 1; Šimčík 2013, 226, obr. 2); ulica Hlavná 96 – torzo fajky s kolkom PODRECS na jednej strane a s kolkom v podobe erbu na druhej strane (Mitáš 2021, 48).
4. Nitra (okr. Nitra) – tri polohy v meste: dnešná mestská tržnica/bývalé kasárne, Svätoplukovo námestie a Mostná ulica – fajky/zlomky fajok s kolcami Podrec, Podres, PODRECS, PODRECZ a Podrets, prípadne v kombinácii s erbom na druhej strane (Bielich/Čurný 2007, 95, obr. 102: e, g; 2009, 350, 351, obr. 12).
5. Oravský Podzámok-Oravský hrad (okr. Dolný Kubín) – torzo fajky s kolkom PODRIC2 (s obráteným S; citovaní autori uvádzajú kolok PODRECS) na jednej strane a s kolkom v podobe erbu na druhej strane (Lofajová/Danielová/Chmelík 2019, 109, obr. 1: 3).
6. Podrečany, poloha Vlčkovo, východne od obce (okr. Lučenec) – zlomok fajky, vyhotovenie a výzdoba pripomínajú niektoré fajky typu Podrečany (Mitáš 2021, 48).
7. Prešov-Okružná ulica (okr. Prešov) – torzo fajky s kolkom Podret (Čurný/Šimčík/Bielich 2013, 92, 96, obr. 1: 10; tabeľa 1).
8. Rimavská Sobota-ulica I. Hatvaniho (okr. Rimavská Sobota) – torzo fajky s kolkom Podres (Botoš 2016, 33, 34, obr. 7).
9. Rožňava-Podrákošská ulica (okr. Rožňava) – zlomky fajok, vyhotovením, výzdobou alebo kombináciou signatúr Podres/erb inklinujúce k fajkám typu Podrečany (Čurný/Šimčík 2016b, 158, obr. 7: 1; 10: 5, 14; 11: 16).

10. Točnica (okr. Lučenec)-Veľká Ves (okr. Poltár) – bližšie neznáma poloha v zalesnenom priestore medzi uvedenými obcami – torzo fajky s kolkami POD[...] a JV (*Mitáš, v tlači*).
11. Trnava-Vajanského ulica, Evanjelický dom (okr. Trnava) – torzo fajky s kolkom PODRECS na jednej strane a s kolkom v podobe erbu na druhej strane (*Mitáš 2021, 48, obr. 5: 3*).
12. Veľký Šariš-Šarišský hrad (okr. Prešov) – tri zlomky z jednej fajky, výzdobné prvky odkazujú na niektoré fajky typu Podrečany (*Čurný/Šimčík 2016a, 149, obr. 3: 2a–c*).

Česko

13. Brno-mesto, bývalé kasárne pod Špilberkom (okr. Brno) – torzo fajky s kolkom Podrits, resp. Podritz (*Fojtík 2018, 21, obr. 11: 2*).
14. Brno-mesto, Nové Sady (okr. Brno) – takmer v celosti zachovalá fajka s kolkom PODRECZ (informácia M. Příbylovej prevzatá z elektronickej tlače a z facebooku: *Objev archeologů: dávní Brňané hráli domino a kouřili z dýmků s dávou v červeném; Facebook Archaia Brno z. ú., 18. 10. 2020*).
15. Praha-hlavné mesto, Náměstí Republiky (okr. Praha) – súbor fajok s kolkami Podrecs, Podres, PODRE[...], prípadne aj so sprievodnou signatúrou v podobe erbu (*Výšohlíd 2009, 988, obr. 24: g, h, i; 2011: 78, obr. 13*).
16. Sedlec-Lékařova Lhota (okr. České Budějovice), západne od obce, severne od suchého potoka – fragment fajky bez kolku, výzdobné prvky evokujú podrečiansku provenienciu nálezu (*Preusz 2016, 403, obr. 2: c*).
17. Zlatá Koruna-Rájov (okr. Český Krumlov), severozápadne od statku Harazim – fragment fajky s nečitateľnou signatúrou na jednej strane, vyhotovenie evokuje podrečiansku provenienciu nálezu (*Preusz 2016, 403, 404, obr. 2: e*).

Maďarsko

18. Bonyhád-Tolnianska župa, trasa mestskej kanalizácie – fajky s kolkami PODRECS, Podretz, Podrics a uvedené koly aj v kombinácii s ďalšími signatúrami (*Haider/Orgona/Ridovics 2000, 156; Nagy 2001, 35, 57, 58, 87, tabela 1; 2; tab. LXXXIII: B11–B15; LXXXIV: B3–B6*).
19. Budapešť-Peštianska župa, Budín (Buda), Víziváros – zlomok fajky s kolkom Podrecs (*Kondorosy 2007, 263, 264, obr. 8: B209*).
20. Körmend-Vašská župa, ulica J. Vida, kaviareň Monaco – fajky s kolkami Podrecs, PODRECS v kombinácii s kolkami v podobe erbu (*Haider/Orgona/Ridovics 2000, 151; Nagy 2001, 35, 60–62, 87, 88, tabela 1; 2; 4; tab. LXXXIII: K1–K4; LXXXIV: K1, K2; 2012, 286, 287, tab. III: KM 345, KB 2001.2.5; V: KB 2001.1.54; VII: KM 348*).
21. Segedín (Szeged)-Čongrádska župa, Segedínska pevnosť – imitácie podrečianskych fajok s typickými kolkami typu Podrecs/erb, prevažne v zlomkoch (*Kondorosy 2011, 276–278, tab. 1: Sz204–Sz207; 5: Sz204–Sz207*).
22. Szentendre (Svätý Ondrej)-Peštianska župa, kataster – torzo fajky s kolkom Podrecs na jednej strane a s erbom na druhej strane (<http://mek.oszk.hu/14100/14193/14193.pdf>).
23. Vasvár-Vašská župa, mestské parcely – fajky s kolkami Podrecs, PODRECS v kombinácii s kolkami v podobe erbu (*Haider/Orgona/Ridovics 2000, 153–155; Nagy 2001, 35, 70, 71, 87, tabela 1; 2; tab. LXXXIII: V5–V10*).

Poľsko

24. Krakov-Okóľ, Malopoľské vojvodstvo, mesto – zlomok fajky, vyhotovením sa podobá niektorým fajkám typu Podrečany (*Puziuk 2015, 56, 67, fot. 2: 2; obr. 3; tab. III: 1; 2016, 182, obr. 18; Szweczyk-Wojtasiewicz 2017, 142*).

Rakúsko

25. Hainburg an der Donau (okr. Bruck an der Leitha) – mesto, areál historického mestského dvora a pivovaru Hundsheimerhof – zlomok fajky s kolkom PODRECS na jednej strane a s erbom na druhej strane (*Výšohlíd 2016, 5, 6, obr. 3: 3*).

Chorvátsko

26. Ilok-Vukovarsko-sriemská župa, Slavónia, bližšie neznáme polohy, resp. kataster mesta všeobecne – dve neúplne zachovalé fajky, na jednej kolok PODRECS, na druhej kolok PODRIES a signatúra v tvare erbu (*Rimpf 2021, 58, 62, tab. 1: 3, 4*).
27. Osijek-župa Osijek-Baranja, Slavónia, citadela, nádvorie Františkánskeho kláštora – dve neúplne zachovalé fajky, na jednej je zvyšok signatúry P[...]; (*Matković 2023, 156, 157, 163, tab. 3: 29, 30*).
28. Sinj-Kvartiri-Splitsko-dalmatínska župa, Alkarski dvori – zlomok fajky s kolkom Podrecs (*Brković/Petričević 2013, 26, 64, tab. 1*).
29. Varaždin-Varaždínska župa, Stari grad – zlomok fajky s kolkom Podrecs na jednej strane a s kolkom JK (?) alebo JH (?) na druhej strane (*Drpić 2018, 19, 28, 29, tab. IV: 24; VII: 26, 27*).
30. Zadar-Zadarská župa, bývalý kláštor, neskôr kasárne sv. Mikuláša – dve fajky s kolkami Podretz a Podrics na jednej strane v kombinácii s kolkami erbov na druhej strane (*Bekić 2017, 139, 140, 146, 147, obr. 2: 2; 3: 2, 37*).
31. Zoljani-Čemešac-Brodsko-posávská župa, Slavónia, západne od obce – zlomok fajky s kolkom Podrich (*Šiša-Vivek/Filipek 2015, 314, 325, tab. 2: 27*).

Srbsko

32. Nový Sad (Novi Sad), Juhobáčsky obvod, Vojvodina, Petrovaradínska pevnosť s okolím – imitácie podrečianskych fajok z fajkárskeho dielni v Zadunajsku, torzo fajky s kolkom PODRECS na jednej strane a s kolkom erbu na druhej strane a pod. (Gačić 2009, 15, obr. 8/pozn. v skutočnosti foto s č. obr. 7; 2010, 97, 107, 108; 2011, 34, 131, 132, 135).

Taliansko

33. Spoleto, región Umbria – Rocca Albornoziata – fajka s kolkom PODRES na jednej strane a s erbom na druhej strane (Brancazi/Previti 2021, 32, obr. 4: 17; 7: 12).

FAKTY

Fakty o podrečianskych fajkách vychádzajú nielen z písomných zmienok o ich výrobe a distribúcii, ale aj zo samotných artefaktov tohto typu a z ich archeologických súvislostí, ktoré akceptuje a diskutuje celý rad európskych bádateľov.

Termín podrečianske fajky použil po prvý raz J. Čaplovič (1780–1847) v diele *Etnografia Slovákov v Uhorsku*, ktoré napísal v 20.–30. rokoch 19. stor. a rukopis priebežne dopĺňal až do konca svojho života. Z tohto dôležitého literárneho prameňa (aj) k fajkárstvu na území Slovenska vyberáme niekoľko dôležitých faktov. Podrečianske fajky vyrábali približne od roku 1794 učiteľ a dedinský notár J. Krčiaško. Najprv v ruke vyhotovil niekoľko fajok svojmu cirkevnému patrónovi O. Kubínymu z Vidinej (Krčiaško bol vtedy podľa Zipsera v Hesperuse² 1811, s. 353, v Tomášovciach³), ktorý fajky vyskúšal, zapáčili sa mu, objednal si ich viac a rozdal priateľom. Krčiaškove fajky získali dobrú povesť a výroba fajok sa stala jeho hlavnou aktivitou (Čaplovič ho navštívil 13. júla 1805). Písomné objednávky na adresu „Cisársko-kráľovská privilegovaná fabrika na fajky v Podrečanoch“ prichádzali aj z prostredia monarchie, kde sa rozprávalo po nemecky. Fajkárske remeslo Krčiaška však z rôznych dôvodov upadlo (Čaplovič píše, že Krčiaško holdoval alkoholu a pod.), čo využil tunajší zemepán J. Török a založil vlastnú fabriku na výrobu fajok tohto typu. Na zvýšenie kvantity výrobkov používal mosadzné formy. Podrečianske fajky zhotovoval od roku 1796 aj remenár-opaskár Ahnert v Banskej Štiavnici (Čaplovič 1997, 166).

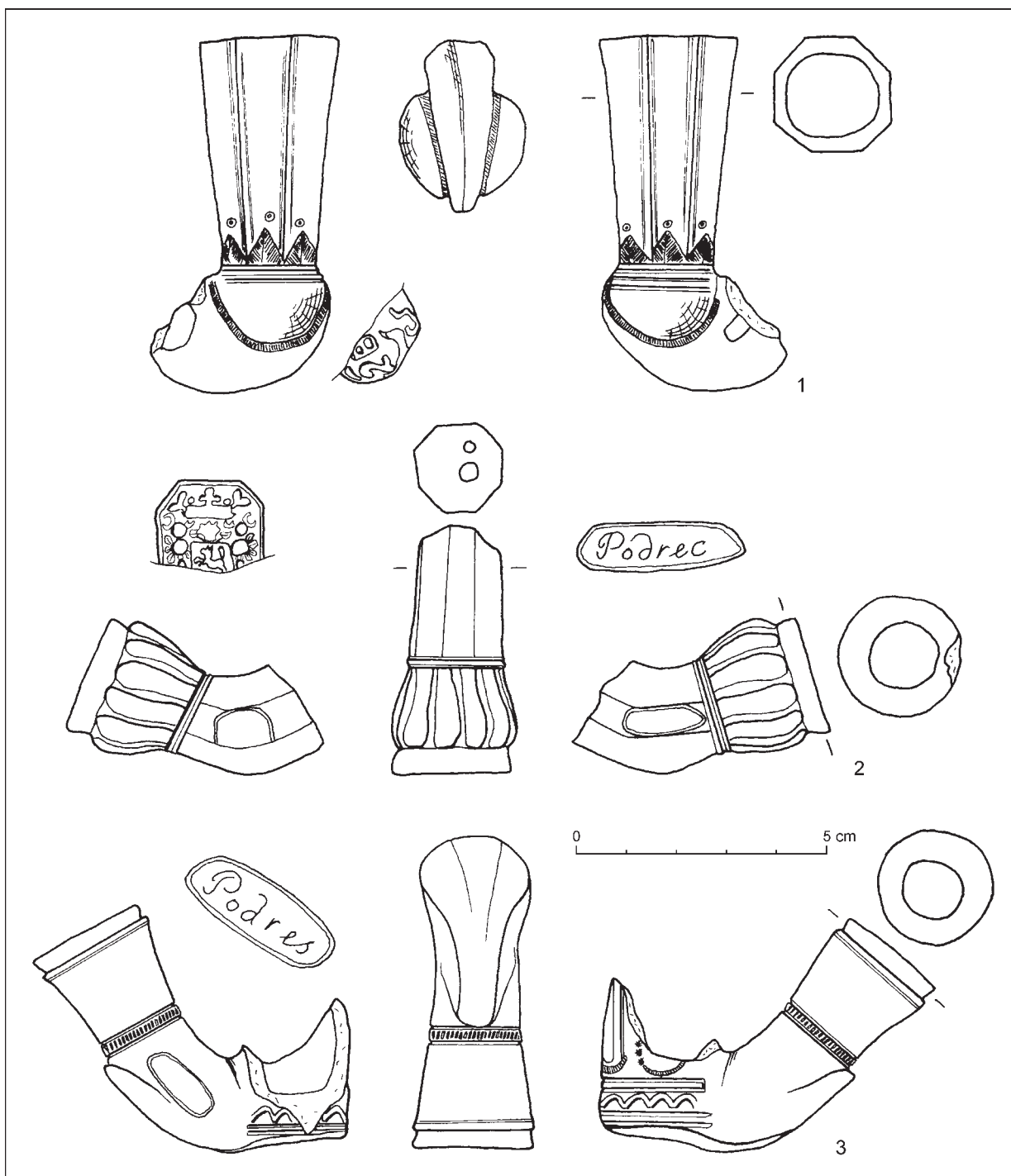
Podrečianske fajky však nespomína len J. Čaplovič (1997, 166). Napríklad vo štvrtom zväzku *Lexikónu*, v časti O–S (Pešť 1816), J. Hübner píše, že v Podrečanoch v Novohradskej stolici sa vyrábajú z kvalitnej hliny dobré fajky a objednávky na fajky prichádzajú i z ďaleka. *Geografický slovník Uhorska* (Pešť 1851) zmieňuje známu továreň na výrobu fajok z miestnej hliny – majetok pána J. Töröka, ktorý na priemyselnej výstave vo Viedni v roku 1845 dostal za svoje fajky pochvalný diplom. Uvádza sa, že do Viedne sa ročne predávali fajky v hodnote 8 až 10 000 forintov (Adamová 2018, 157, 158). Tiež maďarský bádateľ Z. Nagy, ktorý sa s podrečianskymi fajkami zaoberal v kontexte ich imitovania v maďarskom Zadunajsku, prihlídnuc na písomné pramene podotýka, že čierne fajky tohto typu sa predávali po celých tisíckach tak v Uhorsku, ako aj v zahraničí. V dielni J. Töröka údajne ročne vypálili 50 000 kusov hlinených fajok, ktoré distribuovali do veľkých miest monarchie (Nagy 2001, 67). Citovaný bádateľ uviedol do literatúry aj záznamy z archívnych prameňov – napr. z radu *Conscriptiones Judaeorum*, ktoré ukazujú na prevádzkovateľov týchto zadunajských fajkárskeho dielni (Nagy 2001, 57, 58, 60–62, 70, 71, 81, 92; 2012).

Nemenej zaujímavé sú zmienky o výrobe fajok v Podrečanoch a ich distribúcii v rámci monarchie v súdobých rakúskych a nemeckých prácach, ktoré sa zaoberajú rôznymi kategóriami tovaru, hospodárskymi otázkami či dejinami remesiel a priemyslu (von Keess 1823, 836–839; Leuchs 1843, 440). Odkazy na Podrečany, tamojšiu produkciu fajok a značkové fajky čiernej farby však nechýbajú ani v iných prehľadových prácach z 19. stor. (napr. Blumenbach 1837, 261).

Poznámky J. Čaploviča (1997, 166) o výrobe podrečianskych fajok boli podkladom k stotožneniu vybraných keramických fajok z archeologických výskumov v meste Nitra (západné Slovensko) s produkciou fajok v Podrečanoch a v okolitých obciach regiónu Novohrad na juhu stredného Slovenska. Na základe vyššie uvedených historických prameňov ju možno datovať od konca 18. až do (prinajmenšom) polovice 19. stor. Nálezy dvojdielného typu fajok prevažne čiernej, ale aj hnedej farby s kolkami PODREC,

² Hesperus. Encyklopädische Zeitschrift für gebildete Leser (Hesperus. Encyklopedický časopis pre vzdelaných čitateľov). Vydával ho Christian Carl André.

³ Obec v okr. Lučenec, ktorej kataster susedí s Podrečanmi.

Obr. 2. Podrečianske fajky z Nitry (podľa Bielich/Čurný 2009).

PODRECS, PODRECZ, PODRES a PODRETS sa klasifikovali ako „fajky podrečianskej proveniencie“ (obr. 2; Bielich/Čurný 2007, 95; 2009, 350, 351, obr. 12), prípadne sa o nich píše ako o „fajkách typu Podrečany“ (Čurný/Šimčík/Bielich 2013, 96; Drpić 2018, 29) či všeobecne ako o „podrečianskych fajkách“ (Čurný/Šimčík 2016a, 149; Mitáš 2020; 2021). Uvedenú interpretáciu akceptujú i zahraniční bádatelia (napr. Bekić 2017, 139, 140; Brancazi/Previti 2021, 32; Matković 2023, 156, 157; Puźiuk 2015, 56, obr. 3; 2016, 182, obr. 18; Vyšohlíd 2009, 988, obr. 24: g–i; 2011, 78, obr. 13).

Podotýkame, že o výrobe fajok v Podrečanoch a ich okolí, vzhľadom na známe historické pramene z prvej polovice 19. stor., nepochybujú ani maďarskí bádatelia (Kondorosy 2011, 277; Nagy 2001, 67;

Ridovics 2019, 103). Avšak pohľad na túto problematiku do značnej miery skomplikovali archeologické nálezy keramických fajok s kolkami Podrečs/PODRECS, ako aj s ich variantmi, v troch lokalitách v maďarskom Zadunajsku – Körmend, Vasvár, Bonyhád (*Nagy* 2001, 85, 93; tabula 1; 2; 4), kde sa evidentne aj tento typ keramickej fajky imitoval a šírila do krajín Európy, zrejme vrátane Talianska (*Brancazi/Previti* 2021, 32). So zreteľom na poznatky z Maďarska je pochopiteľné, že k niektorým archeologickým nálezom kolkovaných keramických fajok z Balkánu sa uvádzajú paralely práve z geograficky bližších dielní v Zadunajsku (napr. *Gačič* 2011, 34), prípadne sa uvažuje aj o tejto možnosti (napr. *Matković* 2023, 156, 157). Chorvátski a srbskí bádatelia analyzovanú hlavičku fajky bez ohľadu na jej zadunajskú či slovenskú (v oboch prípadoch uhorskú) provenienciu súhlasne zatriedujú k rakúsko-maďarskému typu (*Bekić* 2017, 139, 140; *Brković/Petričević* 2013, 64; *Drpić* 2018, 29; *Gačič* 2011, 131, 132; *Matković* 2023, 145; *Šiša-Vivek/Filipec* 2015, 325). Vzhľadom na historicko-geografický rámec týchto predmetov ide o dvojdielne fajky, eventuálne súčasti dvojdielných fajok uhorskej proveniencie a ich varianty (*Vyšohlíd* 2009, 984–989).

OTÁZKY

Podrečianske fajky možno študovať tak z archeologických nálezov, ako aj z písomných prameňov, čo je v archeológii novoveku prirodzené. Je však potrebné dodať, že z tohto štúdia vyplýva celý rad otázok. Konfrontácia písomných správ s archeologickými nálezmi, hlavne na území Slovenska a zvlášť v Podrečanoch a v ich okolí, ale nie je bezproblémová. Archeologickými metódami sa zatiaľ v tomto priestore neobjavilo nič zásadné a uspokojivo interpretovateľné. Istú spojitosť s „materským“ územím výroby analyzovaných fajok vykazuje len zlomok z hlavičky fajky z Podrečian (obr. 3: 7) – tmavej sivej farby a s výzdobnými prvkami ako na niektorých hlavičkách podrečianskych fajok z Prahy (*Vyšohlíd* 2011, obr. 13: 1), prípadne novší nález torza fajky s kolkami POD[...] a JV z Točnice/Veľkej Vsi (obr. 3: 6), teda z najbližšieho okolia Podrečian. Obe fajky sú súčasťou súpisu. Dielenské objekty na výrobu fajok, ale ani predmety a nástroje (vrátane mosadzných foriem spomínaných v písomných prameňoch), ktoré výrobcovia fajok používali v Podrečanoch, prípadne v okolitých obciach, nepoznáme. Podotýkame, že v súčasnosti nedokážeme lokalizovať ani podnik (fabriku), ktorý (zrejme v katastri Podrečian) založil, vlastnil a prevádzkoval šľachtic J. Török. Táto fabrika nefiguruje ani v súpise obyvateľstva z roku 1828, ktorý uvádza 14 špecializovaných výrobcov keramických fajok na území Slovenska, z toho piatich v Banskej Štiavnici; v Košiciach, v Jure pri Bratislave a v Gbeloch po dvoch; v Bratislave-Podhradí, v Galante a v Humennom po jednom zástupcovi tohto remesla (*Takáč* 1979, 251). Paradoxom je fakt, že celkom dobre poznáme situáciu v maďarskom Zadunajsku, kde sa podrečianske fajky imitovali (*Nagy* 2001; 2012). Prameň z roku 1828 zároveň provokuje ku krátkej úvahe o ekonomickom pozadí podrečianskeho fajkárstva, hoci sa v ňom fabrika v Podrečanoch (*Čaplovič* 1997, 166) nespomína. Prvé série podrečianskych fajok vyrábala J. Krčiaško v medziach domácej výroby, no jeho produkcia pravdepodobne rýchlo nadobudla znaky špecializovanej výroby. Už paralelne s Krčiaškovou výrobou však vznikali imitácie podrečianskych fajok v Banskej Štiavnici. Technologický reťazec výroby fajok v réžii J. Töröka v prvej polovici 19. stor., čím myslíme na úkony od prípravy a spracovania vhodnej a kvalitnej lokálnej hliny až po expedíciu keramických dvojdielných fajok do rôznych kútov monarchie, asi nestál na jednom človeku, ale zabezpečovalo ho viacero osôb. Podnikateľský úspech J. Töröka podčiarkuje vyššie zmienené uznanie z výstavy vo Viedni (1845). Na podrečianskych fajkách uniformnejšieho dizajnu sa objavuje aj kolok, ktorý má istú podobnosť s erbom šľachtického rodu Török (*Siebmacher/Csergheő* 1885–1892, heslo Török IV., v. Szendrő). Konštantou tohto heraldického motívu na fajkách vo variantoch je kráčajúci lev s mečom v pravicu, ktorý leva zobrazuje ako klenot. Tento kolok sa objavuje v analyzovanom súbore fajok na Slovensku i v zahraničí (obr. 3: 11; 4: 4; 5: V6, V8, V10).

Ako sa už vyššie naznačilo, problematiku „komplikujú“ zmienky o výrobe fajok analyzovaného typu tak povedľa eponymnej obce v Novohrade, ako aj archeologické doklady zo vzdialenejších miest bývalého Uhorska. Znovu si pripomeňme poznámku o výrobe podrečianskych fajok v Banskej Štiavnici, ktorú zabezpečoval vo vlastnej réžii remenár – opaskár Ahnert už koncom 18. stor. (*Čaplovič* 1997, 166). Archeologický nález charakteristickej čiernej fajky s kolkom Podrits na jednej strane křčka a so signatúrou Florian na jeho druhej strane z Banskej Štiavnice naznačuje, že Ahnert⁴ nebol jedi-

⁴ K zdokumentovaným nálezom fajok a signatúr z produkcie Ahnerta, resp. bratov Ahnertovcov v Banskej Štiavnici v rokoch 1796–1844, pozri *Šteffek* 2011, 51, 52.

Tabela 1. Monogramy a sprievodné signatúry na podrečianskych fajkách a ich napodobneninách z krajín s ich archeologickými nálezmi.

Kolok s nápisom	Ďalší kolok/kolky	Krajina/miesto nálezu podľa súčasných štátov
Podrec, Podres, Podrecs, [.]odrecs, PODRECS, PODRECZ, PODRICZ, POD[...], Podret, Podrets, Podrits	erb, JV, KJ, Florian	Slovensko
PODRE[.], Podrecs, PODRECZ, Podres, Podrits (Podritz)	erb	Česko
Podrecs, PODRECS, Podretz, Podrics	erb	Maďarsko
PODRECS	–	Poľsko
Podrecs	erb	Rakúsko
Podrecs, PODRECS, PODRETTZ, PODRICS, Podrich, P[...]	erb, JK(?) / JH(?)	Chorvátsko
Podrecs, PODRECS, Podrets	erb	Srbsko
PODRES	erb	Taliansko

ným tunajším napodobňovateľom podrečianskych fajok. Zmienaná fajka pochádza najskôr z fajkárskej dielne Floriana Tandlera, ktorého produkcia korešponduje s prvou polovicou 19. stor. (Lovássová 2014, 25–27). Celé série podrečianskych fajok sa zhotovovali v prvej polovici 19. stor. a okolo polovice tohto storočia v maďarskom Zadunajsku (Nagy 2001, 85, 93; 2012, 286–288; Ridovics 2019, 103). Archeologicky doložené imitácie fajok v čiernych alebo v hnedých odtieňoch falšovateľské dielne ako napríklad v Körmente (poloha kaviareň Monaco) signovali obvykle kolkom Podrecs/PODRECS (Nagy 2000, obr. na s. 54; 2001: tab. LXXXIII; LXXXIV: K1, K2; 2012: tab. III: KM 345, KB 2001.2.5; V: KB 2001.1.54; VII: KM 348). Okrem kolkov Podrecs, Podretz a Podrics, ktoré sú na krčkoch zadunajských fajok alternatívne uvádzané aj verzálkami (obr. 5), sú v evidovaných archeologických nálezoch z celkového priestoru rozšírenia týchto fajok doložené signatúry Podrec, Podrecz, Podres, Podret, Podrets, Podretz, Podrich, Podrics a Podritz (tabela 1). Niekedy sú sprevádzané ďalším kolkom s iniciálami KJ (Košice-Kováčska ulica), SI (Nitra-Mostná ulica), JV (Točnica-Veľká Ves), JH alebo JK (Varaždin), FB (napodobneniny z Vasváru), kolkom s heraldickým motívom (erbom v modifikáciách), plastickým ornamentom tváre napr. leva (obr. 4: 9) a pod. Boli však kolkami opatrené aj prvé série čiernych fajok, ktoré ručne vyrobil J. Krčiaško? Patrí k tejto generácii azda fajka (obr. 3: 1) so značkami Podret a KJ z Košíc? Alebo s nimi súvisí archaicky pôsobiaca čierna fajka (obr. 3: 4) s kolkom PODRICZ (s obráteným S!) v kombinácii s erbom z lokality Oravský Podzámok? Taktiež kvantita fajok, ktoré Krčiaško na prelome 18. a 19. stor. celkovo zhotovil, nie je známa a ťažko ju vôbec vzhľadom na Čaplovičove správy o jeho aktivitách a živote odhadnúť (Mitáš 2021, 51). Natíska sa tiež otázka: Je v pertraktovanom archeologickom súbore viac pôvodných výrobkov alebo viac imitácií?

Zo štúdia podrečianskych fajok vyplýva, že analyzovaný súbor je z formálnej stránky a najmä v detailoch charakteristický značnou variabilitou. Odlišnosti sú na prvý pohľad evidentné vo vyhotovení/výzdobe hlavičky, na krčku s kolkom (kolkami) aj na manžete fajok. (Naj)mladšia generácia fajok má kovové súčiastky (obr. 3: 11; 4: 5; Bielich/Čurný 2007, obr. 102: g; Kondorosy 2007, obr. 8: B209). Aj preto je v popredí bádateľského záujmu otázka identifikácie produktov z tej či onej dielne, ku ktorým však v súčasnosti v Podrečanoch a v blízkom okolí chýba akýkoľvek dôkazový materiál. Vyrábali sa azda súbežne v obciach okolo Podrečian formálne blízke série čiernych fajok, čo naznačuje samotný J. Čaplovič? Existenciu istého okruhu výrobcov pritom bádatelia neodmietajú (Bielich/Čurný 2009, 350; Vyšohľad 2009, 988). V tomto prípade by sa s podrečianskymi fajkami dalo stotožniť napríklad aj torzo čiernej fajky z Divína-Divínskeho kaštieľa (Mitáš/Poláková 2015, 60, 61, obr. 3: 1). Divín a Podrečany sú blízke obce, ktoré oddeľuje len chotár Ružinej a fajkárske remeslo sa v Divíne uvádza (Mitáš/Poláková 2015, 72). Neistota okolo stanovenia „originality“ viacerých fajok „podrečianskej proveniencie“ a predovšetkým tých, ktoré sa zachovali len v keramických zlomkoch, je preto oprávnená (Mitáš 2021, 53).

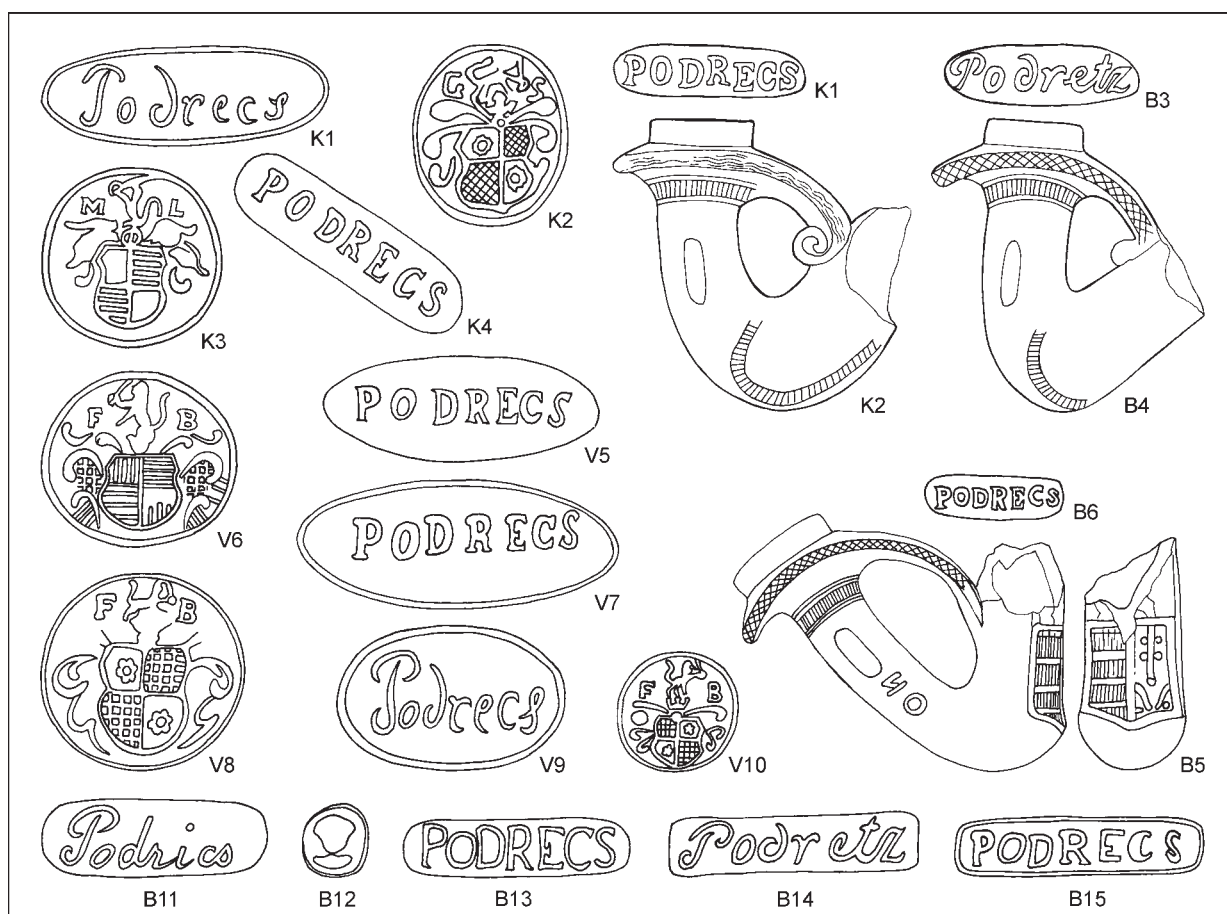
V maďarskom Zadunajsku, kde sa podrečianske fajky napodobňovali, je situácia prehľadnejšia. Archeologicky doložené keramické fajky s kolkami Podrecs/PODRECS, s ich variantmi a sprievodnými signatúrami (Nagy 2000; 2001, tab. LXXXIII; LXXXIV: B3–B6, K1, K2; 2012, tab. III: KM 345, KB 2001.2.5; V: KB 2001.1.54; VII: KM 348) sa od prevažne čiernych fajok typu Podrečany, známych zo slovenských

Obr. 3. Výber fajok typu Podrečany z územia Slovenska. 1 – Košice-Kováčska ul.; 2 – Prešov-Okružná ul.; 3 – Rožňava-Podrákošská ul.; 4 – Oravský Podzámok-Oravský hrad; 5 – Rimavská Sobota-Hatvaniho ul.; 6 – Točnica-Veľká Ves; 7 – Podrečany; 8, 11 – Nitra-Mostná ul.; 9 – Košice-Hlavná ul.; 10 – Trnava-Vajanského ul. Foto a kresby sú prevzaté od autorov uvádzaných pri jednotlivých archeologických náleziskách v Súpise lokalít. Rôzne mierky.

Obr. 4. Výber fajok typu Podrečany (vrátane imitácií) z okolitých krajín, z Balkánu a z Apeninského polostrova. 1 – Brno, Česko; 2–4 – Praha, Česko; 5 – Budapešť, Maďarsko; 6 – Ilok, Chorvátsko; 7 – Varaždin, Chorvátsko; 8 – Sinj, Chorvátsko; 9, 10 – Nový Sad, Srbsko; 11, 12 – Osijek, Chorvátsko; 13 – Spoleto, Taliansko. Foto a kresby sú prevzaté od autorov uvádzaných pri jednotlivých archeologických náleziskách v Súpise lokalít. Rôzne mierky.

Obr. 5. Fajky s kolkami odkazujúcimi na Podrečany z maďarského Zadunajska a kolky na imitáciách podrečianskych fajok. B – Bonyhád; K – Körmend; V – Vasvár (podľa Nagy 2001, kresbovo upravila Z. Nagyová).

a českých archeologických nálezov, odlišujú a svojím tvarom pripomínajú vo formách vyrábané tzv. štiavničky, resp. klasické rakúsko-uhorské fajky 19. stor. (Nagy 2012, KM 348 a iné). K zadunajskej produkcii majú blízko práve balkánske nálezy podrečianskych fajok (Gačič 2010, 97). V tomto prípade hral rolu geografický aspekt a lepšie komunikačné spojenie fajkárskeho dielne v Zadunajsku so západným a stredným Balkánom. Príkladom je sivá fajka s kolkom Podrecs a s plastickým odtlačkom tváre „leva“ na spodnej časti hlavičky, ktorá sa našla v Petrovaradínskej pevnosti v Novom Sade (Gačič 2011, 34, 131, 132). Fajky s podobnými tvármi (leva alebo indiána) sú archeologicky doložené z Körmendu, z Vasváru i z Bonyhádu (Nagy 2001, tab. CX: 1a, 1b; CXXII; CXXVII: 1, 2).

Z analýzy archeologických nálezov podrečianskych fajok vyplýva, že osobité fajky čiernej, sivej a hnedej farby s vylešteným povrchom a s monogramom vo vyššie uvedených podobách dokumentujú distribúciu pôvodného výrobku tohto typu, ako aj jeho napodobnenín na území širšej strednej Európy, v príľahlej časti Balkánu, ba až na Apeninskom polostrove. V zásade však ide o teritórium bývalej habsburskej monarchie, resp. po tzv. rakúsko-maďarskom vyrovnaní územie Rakúsko-Uhorska. Väčšina nálezov pochádza z urbánneho prostredia vrátane vtedajších väčších miest (Bratislava, Košice, Brno, Praha, Budín atď.), čo je v zhode so zmienkami v citovaných písomných prameňoch, ktoré informujú o objednávkach podrečianskych fajok aj zďaleka, respektíve o ich predaji tak v Uhorsku, ako aj v zahraničí. Z rakúskej časti monarchie, kam sa podrečianske fajky vo veľkom expedovali, je nateraz známy len jeden exemplár z menšieho mesta Hainburg an der Donau. S mestským prostredím sú späté aj nálezy z falšovateľských dielní z prvej polovice 19. storočia v maďarskom Zadunajsku – Körmend, Vasvár, Bonyhád (obr. 5). Viacero fajok sledovaného typu vykazuje väzbu na súveké vojenské objekty – kasárne a pevnosti (Nitra, Brno, Praha, Segedín, Nový Sad, Zadar atď.), čo naznačuje obľubu ich používania aj medzi vojakmi.

ZÁVER

V predložených nálezoch, faktoch a otázkach, ktoré sa týkajú podrečianskych fajok, sa premieta približne štvrtstoročie výskumu tohto okruhu archeologických nálezov nielen na Slovensku a v Maďarsku, ale aj v ďalších európskych štátoch (obr. 1). V súčasnosti vychádzame z premisy, že podrečianske fajky sú charakteristické čiernou, sivou a hnedou farbou (vrátane odtieňov), lešteným povrchom, kolkami Podrečs/PODRECS (vrátane variantných kolkov) a tiež sprievodnými signatúrami (tabela 1). Uvedené nálezy registrujeme najmä z teritória niekdajšej habsburskej monarchie, resp. z bývalého Rakúsko-Uhorska. Analyzovaný súbor fajok je z formálnej stránky pomerne variabilný. Jeho súčasťou sú evidentne fajky relatívne chronologicky staršie (vyrobené ručne) aj mladšie (vyrobené pomocou foriem). Paradoxom je fakt, že nie všetky podrečianske fajky boli zhotovené v Podrečanoch. Ani o jednej z predložených fajok, odhliadnuc od archeologických nálezov imitácií, pochádzajúcich z maďarského Zadunajska, s istotou nemôžeme tvrdiť, že bola vyhotovená v Podrečanoch. Inak povedané, nateraz nedokážeme jasne definovať pôvodné výrobky a odlíšiť ich od napodobnenín.

Čo sa týka komparácie s písomnými prameňmi, fajky zhotovené J. Krčiaskom nevieme spoľahlivo identifikovať. To môžeme konštatovať aj o fajkách z dielne Ahnerta, ale istotu nemáme ani pri identifikácii fajok, ktoré vyšli z fabriky J. Töröka. Kým dielne na výrobu týchto fajok na území Slovenska sú archeologicky neznáme, jedno z miest v maďarskom Zadunajske – Körmend, kde sa podrečianske fajky imitovali, sa archeologicky preskúmalo. Fajky z falšovateľských dielní formálne pripomínajú tzv. štiavničky alebo klasické rakúsko-uhorské fajky 19. storočia (obr. 5). Aj preto je vhodné ich v literatúre označovať ako tzv. podrečianske fajky, fajky tzv. typu Podrečany, respektíve všeobecne ich klasifikovať ako fajky rakúsko-uhorského typu s poznámkami o kolkoch a pod.

Bez ohľadu na viaceré otázky i pretrvávajúcu neistotu v identifikácii niektorých nálezov z tohto všeobecne heterogénneho súboru môžeme skonštatovať, že podrečianske fajky sú jedinečným svedectvom uhorského fajkárskeho remesla, ktorého počiatky súvisia s obcou Podrečany na juhu stredného Slovenska.

LITERATÚRA A PRAMENE

- Adamová 2018
Bekić 2017
Bielich/Čurný 2007
Bielich/Čurný 2009
Blumenbach 1837
Botoš 2016
Brancazi/Previti 2021
Brković/Petričević 2013
Čaplovič 1997
Čurný/Šimčík 2016a
Čurný/Šimčík 2016b
- M. Adamová: *Podrečany v zrkadle dejín 1393–2018*. Podrečany 2018.
L. Bekić: Tobacco Smoking Pipes from the Former St Nicholas Barracks in Zadar. In: L. Bekić et al.: *Saint Nicholas in Zadar. Archaeological Excavations at Zadar's St Nicholas Monastery Complex 2014–2016*. Part 1. *Exhibitiones archaeologicae ecclesiae s. Nicolai 1*. Zadar 2017, 137–149.
M. Bielich/M. Čurný: Fajky. In: G. Březinová/M. Samuel a kolektív: *Tak čo, našli ste niečo? Svedectvo archeológie o minulosti Mostnej ulice v Nitre*. Nitra 2007, 91–96, 106, 107.
M. Bielich/M. Čurný: Pipe finds from Nitra and Nitra pipe production. In: *Studies in Post-medieval Archaeology 3. Post-medieval ceramics, production, assortment, usage*. Praha 2009, 337–362.
W. C. W. Blumenbach: *Neuestes Gemälde der Oesterreichischen Monarchie, oder Beschreibung der Lage, des Klimas, der Naturprodukte, Landeskultur, merkwürdigsten Städte, Gegenden, Kunstwerke, Ruinen und Denkmäler; dann der Einwohner, deren Lebensart, Kleidung, Handel, Künste, Wissenschaften, Religion und Staatsverfassung*. Erster Theil. Wien 1837.
A. Botoš: Archeologický výskum na stavbe Rimavská Sobota – ul. I. Hatvaniho – Polyfunkčná budova. *Gemer-Malohont* 12, 2016, 28–41.
B. Brancazi/G. Previti: Small Daily Vices: A Group of Clay Pipes in Post-Medieval Spoleto. In: G. Blažková/K. Matějková (ed.): *Europa Postmediaevalis 2020. Post-medieval pottery in the spare time*. Oxford 2021, 27–40.
D. Brković/D. Petričević: *Lule i počeci duhanske industrije u Cetinskoj krajini*. Katalozi izložbi 1. Sinj 2013.
J. Čaplovič: *Etnografia Slovákov v Uhorsku*. Bratislava 1997.
M. Čurný/P. Šimčík: Nálezy fajok zo 17.–19. storočia na Kapušianskom, Šarišskom a Uhroveckom hrade z výskumov Archeologickej spoločnosti Triglav. In: J. Dano (zost.): *História výroby fajok a archeologické nálezy fajok na Slovensku II*. Levice 2016, 144–154.
M. Čurný/P. Šimčík: Fajky z Rožňavy. In: J. Dano (zost.): *História výroby fajok a archeologické nálezy fajok na Slovensku II*. Levice 2016, 155–172.

- Čurný/Šimčík/Bielich 2013
 Drpić 2018
 Fojtík 2018
 Gačić 2009
 Gačić 2010
 Gačić 2011
 Haider/Orgona/Ridovics 2000
 von Keess 1823
 Kondorosy 2007
 Kondorosy 2011
 Leuchs 1843
 Lofajová Danielová/Chmelík 2019
 Lovásová 2014
 Matković 2023
 Mitáš 2020
 Mitáš 2021
 Mitáš, v tlači
 Mitáš/Poláková 2015
 Nagy 2000
 Nagy 2001
 Nagy 2012
 Olbromska 2000
 Preusz 2016
 Puziuk 2015
 Puziuk 2016
 Ridovics 2019
 Rimpf 2021
- M. Čurný/P. Šimčík/M. Bielich: Nálezy keramických fajok z archeologických výskumov a prospekcií na Slovensku I. *Študijné zvesti AU SAV* 53, 2013, 85–101.
 J. Drpić: Glinene lule iz fundusa Arheološkog odjela Gradskog muzeja Varaždin. *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin* 29, 2018, 9–41.
 M. Fojtík: *Život v kasárnách ve světle archeologických nálezů na příkladu Brno-Veselá*. Bakalárska práca. ÚAM FF MU. Brno 2018. Dostupné online: <chrome-extension://efaidnbmninnibpcapjpcgclclefindmkaj/https://is.muni.cz/th/ckfeo/361784-Fojtik-Bakalarka.pdf> [10. 07. 2024].
 D. Gačić: Clay Pipes from the Petrovaradin Fortress. *Journal New Series* 04/05, 2009, 7–18.
 D. Gačić: Accidental Findings of Clay Pipes from the City of Novi Sad Museum. *The Almanac of the City Museum of Novi Sad* 3–4, 2010, 94–109.
 D. Gačić: *The pipes from museum collections of Serbia*. Exhibition catalogue. Novi Sad 2011.
 E. Haider/A. Orgona/A. Ridovics (ed.): *The History of the Hungarian Pipemaker's Craft*. Hungarian History through the Pipesmaker's Art. Budapest 2000.
 von S. E. Keess: *Darstellung des Fabriks- und Gewerbswesens im österreichischen Kaiserstaate*. Vorzüglich in technischer Beziehung. Band 2. Wien 1823.
 Sz. Kondorosy: Cseréppipák a budai Felső Vízivárosból. *Budapest Régiségei* 41, 2007, 249–280.
 Sz. Kondorosy: A szegedi vár pipái II. 19. századi cseréppipák. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. *Néprajzi Tanulmányok/Studia Ethnographica* 7, 2011, 271–301.
 J. C. Leuchs: *Allgemeines Waren-Lexikon; oder vollständige Warenkunde, mit Angabe der Erzeugungs- und Bezugsorte, der Art und Menge des Verbrauchs, der Preise und des Ganges des Handels*. Zweiter Theil. N–Z. Nürnberg 1843.
 B. Lofajová Danielová/M. Chmelík: Fajky zo zbierkového fondu Oravského múzea. *Zborník Oravského múzea* 36, 2019, 100–116.
 E. Lovásová: *Štiavničky 1796–1959. Hlinené fajky z Banskej Štiavnice*. Banská Štiavnica 2014.
 M. Matković: Keramičke lule iz Osijeka/Tobacco clay pipes from Osijek. *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 40, 2023, 141–172.
 DOI: <https://doi.org/10.33254/piaz.40.1.6>
 V. Mitáš: Nadregionálny rozmer novohradského fajkárstva. In: M. Šesták (zost.): *Zborník zo stretnutia priateľov regionálnej histórie VI*. Hradište 2020, 60–67.
 V. Mitáš: Podrečianske fajky v zrkadle archeologických nálezov. *Gemer-Malohont* 17, 2021, 43–58.
 V. Mitáš: Dve keramické fajky z regiónu Novohrad. *AVANS* 2023, v tlači.
 V. Mitáš/Z. Poláková: Keramické fajky z archeologických nálezísk Gemera-Malohontu a Novohradu. *Gemer-Malohont* 11, 2015, 56–77.
 Z. Nagy: Transdanubian Pipe Manufacturers Associated with Selmechánya. In: E. Haider/A. Orgona/A. Ridovics (ed.): *The History of the Hungarian Pipemaker's Craft*. Hungarian History through the Pipesmaker's Art. Budapest 2000, 45–55.
 Z. Nagy: *Dunántúli cseréppipa készítő műhelyek és termékeik a XIX. században*. Fontes Castriferriensis 1. Szombathely 2001.
 Z. Nagy: Szemfényvesztés. Agyagpipa hamisító műhelyek Körmenden a 19. század első felében. *Savaria a Vas Megyei Múzeumok Értesítője* 35, 2012, 279–299.
 U. Olbromska: *Fajki ze zbiorów Muzeum Narodowego Ziemi Przemyskiej w Przemysłu*. Przemysł 2000.
 M. Preusz: Novověké dýmky v jižních Čechách. Nálezy ze sbírky Jihočeského muzea v Českých Budějovicích. *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 29, 2016, 399–408.
 J. Puziuk: Nowożytnie fajki z badań archeologicznych w Krakowie. *Materiały archeologiczne* 40, 2015, 51–85.
 J. Puziuk: Gliniane lulki z badań archeologicznych w Krakowie jako przykład wschodnioeuropejskiego modelu palenia tytoniu w nowożytnym mieście. In: *Jedzą, piją, lulki palą. Użytki w świetle źródeł archeologicznych i historycznych*. Kulturowe aspekty korzystania z używek na przestrzeni dziejów 1. Bydgoszcz 2016, 171–186.
 A. Ridovics: *Történelem pipafüstben. Válogatás a Magyar nemzeti múzeum pipagyűjteményéből*. History in Pipe Smoke. Budapest 2019.
 A. Rimpf: Clay Pipes from Unknown Sites in the Area of Ilok, Croatia. In: G. Blažková/K. Matějková (ed.): *Europa Postmediaevalis* 2020. Post-medieval pottery in the spare time. Oxford 2021, 53–66.

- Siebmacher/Csergheő 1885–1892 J. Siebmacher/G. Csergheő: *Wappenbuch des Adels von Ungarn sammt den Nebenländern der St. Stephans Krone*. Nürnberg 1885–1892 [Arcanum DVD könyvtár IV].
- Szewczyk-Wojtasiewicz 2017 M. Szewczyk-Wojtasiewicz: *Fajki z badań archeologicznych w zbiorach Zamku Królewskiego na Wawelu*. Kraków 2017.
- Šimčík 2013 P. Šimčík: Záchraný archeologický výskum na obnove objektu Kováčska č. 37 v Košiciach. *Východoslovenský pravek* 10, 2013, 225–229.
- Šiša-Vivek/Filipec 2015 M. Šiša-Vivek/K. Filipec: Clay pipes from the site Zoljani-Čemešac I. *Opuscula Archaeologica* 37/38, 2015, 301–333.
- Šteffek 2011 J. Šteffek: Fajkari banskoštiavnického regiónu a signatúry na ich výrobkoch. In: J. Dano/N. Mihálová (zost.): *História výroby fajok a archeologické nálezy fajok na Slovensku*. Levice 2011, 51–62.
- Takáč 1979 T. Takáč: K problematike fajkárstva v Banskej Štiavnici. *Zborník Slovenského banského múzea* 9, 1979, 245–278.
- Vyšohlíd 2009 M. Vyšohlíd: Keramické dýmky v archeologických nálezoch a jejich vypovídací možnosti. *Archeologie ve středních Čechách* 13/2, 2009, 965–1000.
- Vyšohlíd 2011 M. Vyšohlíd: Dvojdílné keramické dýmky 17.–19. století z archeologických nálezů v Čechách. In: J. Dano/N. Mihálová (zost.): *História výroby fajok a archeologické nálezy fajok na Slovensku*. Levice 2011, 71–88.
- Vyšohlíd 2016 M. Vyšohlíd: Dýmky z archeologického výzkumu v dolnorakouském městě Hainburg an der Donau. In: J. Dano (zost.): *História výroby fajok a archeologické nálezy fajok na Slovensku II*. Levice 2016, 4–10.

INTERNETOVÉ ZDROJE

- A Cseréppipa: *Magyar Elektronikus Könyvtár változata*. Dostupné na: <http://mek.oszk.hu/14100/14193/14193.pdf> [26. 01. 2021]
- Objev archeologů: *dávní Brňané hráli domino a kouřili z dýmky s dámou v červeném*. Rakovnický deník.cz, 20. 10. 2020. Dostupné na: <https://rakovnický.denik.cz/veda-a-technika/objev-archeologu-davni-brnane-hrali-domino-a-kourili-z-dymky-s-damou-v-cervenem.html> [28. 01. 2021]
- Facebook Archaia Brno z. ú., 18. 10. 2020. Dostupné na: <https://www.facebook.com/141677505920127/photos/pcb.3464583320296179/3464580786963099/?type=3&theater> [28. 01. 2021]

Pipes of Podrečany – Finds, Facts and Questions

Vladimír Mitáš

Summary

The article deals with Podrečany pipes. The submitted finds, facts and questions related to clay pipes of the above-mentioned type reflect about 25 years of investigation of this heterogeneous assemblage of archaeological finds not only in Slovakia and Hungary, but also in other European states, including the countries of southeastern Europe.

Currently, we follow from the premise that pipes of Podrečany are typical with black, grey and brown colour (including their shades), burnished surface, Podrečs/PODRECS stamps (including variant stamps) and also accompanying signatures (in Table 1). The finds have been recorded mostly in the territory of the former Habsburg monarchy, or former Austria-Hungary. Formally, the analysed assemblage of finds is considerably variable. It obviously contains relatively chronologically older pipes (hand-made) and younger exemplars (made using moulds). Paradoxically, not all pipes of Podrečany were made in Podrečany. In other words, we cannot say with certainty that any of the presented pipes, apart from archaeological finds of imitations localizable in Hungarian Transdanubia, come directly from Podrečany or from the immediate surroundings of this village. As for comparison with written sources, pipes made by J. Krčiasško cannot be reliably identified. The same applies to pipes from the workshop of Ahnert (Banská Štiavnica). Moreover, identification of pipes from the manufacture of J. Török is not certain either. While workshops making these pipes in the territory of Slovakia are archaeologically unknown, one of the towns in Hungarian Transdanubia (Körmend) where Podrečany pipes with stamps were imitated has been archaeologically investigated and finds of imitations of stamped Podrečany pipes have been published. Pipes from counterfeiting workshops formally resemble so-called “štiavnička” pipes or classical Austro-Hungarian pipes from the 19th century. Therefore, it is suitable

to refer to them as so-called Podrečany pipes, pipes of the so-called Podrečany type, or classify them as pipes of the Austro-Hungarian type with notes on stamps and accompanying signatures. Regardless of several questions and the remaining uncertainty in identification of some finds from this collection, we state that Podrečany pipes are a unique testimony of Hungarian pipe-making craft, whose beginnings are associated with the village of Podrečany in the south of central Slovakia.

Fig. 1. Distribution of Podrečany pipes (including imitations) in Europe. Numbers on the map are identical with the numbers in the Register of Sites. Map by: V. Mitáš and editors.

Fig. 2. Pipes of Podrečany from Nitra (according to *Bielich/Čurný 2009*).

Fig. 3. Selection of pipes of the Podrečany type from the territory of Slovakia. 1 – Košice-Kováčska ul. street; 2 – Prešov-Okružná ul. street; 3 – Rožňava-Podrákošská ul. street; 4 – Oravský Podzámok-Oravský hrad castle; 5 – Rimavská Sobota-Hatvaniho ul. street; 6 – Točnica-Veľká Ves; 7 – Podrečany; 8, 11 – Nitra-Mostná ul. street; 9 – Košice-Hlavná ul. street; 10 – Trnava-Vajanského ul. street. Photo and drawings adopted from the authors listed with individual archaeological sites in the Register of Sites. Various scales.

Fig. 4. Selected pipes of the Podrečany type (including imitations) from the neighbouring countries, the Balkans and Apennine Peninsula. 1 – Brno, Czechia; 2–4 – Prague, Czechia; 5 – Budapest, Hungary; 6 – Ilok, Croatia; 7 – Varaždin, Croatia; 8 – Sinj, Croatia; 9, 10 – Novy Sad, Serbia; 11, 12 – Osijek, Croatia; 13 – Spoleto, Italy. Photo and drawings adopted from the authors listed with individual archaeological sites in the Register of Sites. Various scales.

Fig. 5. Stamped pipes referring to Podrečany and Hungarian Transdanubia and stamps on imitations of Podrečany pipes. B – Bonyhád; K – Körmend; V – Vasvár (according to *Nagy 2001*, drawings edited by Z. Nagyová).

Table 1. Monograms and accompanying signatures on pipes of the Podrečany type and their imitations from the countries with their archaeological finds.

Translated by Viera Tejbosová

PhDr. Vladimír Mitáš, PhD.
Archeologický ústav SAV, v. v. i.
Akademická 2
SK – 949 21 Nitra
vladimir.mitas@savba.sk
<https://orcid.org/0000-0001-7367-387X>